

Úvod

Jedním z nesložitějších úkolů řízení je řízení komplexu společnosti a jejího nepřetržitého rozvoje. Tato široká a mnohostranná problematika vyžaduje využívání nových, stále se rozvíjejících vědeckých metod, které by dovolily racionálně uchopit a ovládnout složitou životní skutečnost využitím multidisciplinárního přístupu. Jedním z takových přístupů je systémový přístup jako metodologický princip tvořivého ovládnutí reality.

Zvláštní místo a význam systémového přístupu v řízení celého komplexu společnosti zdůraznil L. I. Brežněv, když řekl: „K vypracování odpovědného rozhodnutí je nezbytný komplexní systémový přístup. Tento přístup jsme přijali za svůj a budeme ho v životě důsledně uplatňovat [Brežněv 1973].

Při jeho využití se objevuje celá řada nových problémů, spojených s překonáváním „oborových“ bariér, především v jejich aspektu komunikačním. „Specializovaná hluchota“ znesnadňuje výměnu informací a podchycování skutečně nosných a nových myšlenek v řešitelských a tvůrčích kolektivech. Systémový přístup, založený na praktickém využívání metod operačního výzkumu, systémového výzkumu, kybernetiky a jiných, může sehrát roli metodické pomůcky, která pomůže překlenout nejenom komunikační bariéry ve vědeckých a řešitelských kolektivech, ale také roztržku mezi požadavky praxe a úrovní vědeckých závěrů.

Je však nutno konstatovat, že názory na obsah systémového přístupu se dosud krystalizují, a tedy i značně liší.

1. Krize buržoazního systémového přístupu

Systémové vědy vznikly jako konstruktivní odpověď na otázky, které přinesl vývoj společenské praxe. Západní vědci tvrdí, že sám pojem systému, systémový přístup a systémové vědy vznikly na západě ve dvacátých letech. S tím lze souhlasit, pokud jde o některé teorie zahrnované do systémových teorií (například kybernetika, operační výzkum), nelze však toto tvrzení přijmout, pokud jde o pojem systém a systémový přístup sám. Vždyť již Marxova analýza kapitalismu je skvělým příkladem komplexního systémového přístupu.¹

Vnitřní zákonitost systémového přístupu sama nutí hledat a vyjadřovat zákonitosti celku, a proto projektanti nebo výzkumníci zabývající se „velkými, neobyčejně složitými heterogenními systémy“, se zákonitě musí zabývat problémy společnosti. Za těchto okolností buržoazní věda, která dosáhla některých úspěchů v rozpracování dílčích systémových teorií, teorií operačního výzkumu a kybernetiky, se dostává do situace v rámci buržoazní společnosti konformním způsobem neřešitelné. V této společnosti se stále silněji projevují tendence odmítat využití vědy při řešení velkých problémů, bezradnost, přispívající k utvrzování názoru o hluboké „križi vědy“. V kapitalistických zemích řeší systémovou problematiku přírodovědci a technici, jejich střetnutí se společenskou realitou a teoretické výlety do oblasti zkoumání společenských procesů však nemívají nejlepší výsledky.

Vědci, kteří jsou na půdě své vědecké disciplíny reální a myslí přísně logicky,

¹ Pojem systém se objevuje již u starověkých filozofů. Společenský systém, který považujeme za nejsložitější, analyzoval Marx jako „materiální

systém“. Bližší viz zvláštní číslo bulletinu Systémové inženýrství. Praha, Informetal 1975, s. 5–27.

označují komplexní společenské procesy za „zmatek“. Zabsolutňují svůj úhel pohledu na skutečnost tím, že nakonec nazvou současnou historickou epochu „věkem systémů“. Chronické neduhy kapitalistické společnosti, jejichž objektivní podstatu již dávno objasnil Marx, jsou podle názoru některých teoretiků vyléčitelné integrací vědních disciplín. R. Ackoff píše: „Operační výzkum není dost široký, aby operativně zkoumal charakteristiky našeho sociálního systému, který naléhavě potřebuje výzkum.“ Podle jeho názoru dosavadní „zmatek“ zapříčiňují ti, kteří dnes řídí, neboť „... používají koncepce věku strojů a jeho metod při pokusech zabývat se problémy věku systémů“ [Ackoff 1973: 661—671].

Buržoazní teoretikové systémů ignorují (ať již z neznalosti nebo záměrně) Marxovu analýzu kapitalistického výrobního způsobu jako systému a vůbec marxistickou teorii společnosti, která je veskrze systémová. Konkrétně se to projevuje tím, že se důsledně vyhýbají pojmu společensko-ekonomické formace a jakékoli zmínce o podstatných rozdílech dvou společenských systémů. Doporučují, aby pro pochopení a ovládnutí společenských procesů byla využita koncepce „organismů“ a nadhazují i otázky způsobu rozvinutí sociálního vědomí o „nemocné“ společnosti, jejíž „nemoc“ již dávno odhalil Marx.² Ackoff správně kritizuje dílčí přístupy — funkcionalismus a redukcionismus — a odmítá nadšení nad tím, jak „... zmatky byly odstraněny tím, že byly redukovány na problémy, jak byly odstraněny problémy redukcí na modely, a jak byly redukovány modely přehnaně zdůrazňující matematické prvky“. Upozorňuje také na nesprávné rozčleňování celku: „většina organizačních a sociálních zmatků naší doby nemůže být takto členěna“ (rozuměj — členěna na problémy vzájemně nezávislé — V. P.). [Ackoff 1973]. Uvedené racionální, kritické poznámky však nic nemění na skutečnosti, že buržoazní systé-

mové teorie mohou být jen dílčím nástrojem pro analýzu společenských jevů, pro pochopení zákonitosti společenských procesů a pro aktivní ovlivňování společenského vývoje. Proti zákonitostem vývoje společnosti jsou však bezmocné a nakonec slouží jako „hromosvod“ při neúspěchu pokusů o jeho řízení.³

V západních koncepcích systémového přístupu můžeme rozlišit dvě tendence: *První je speciálně vědecká a souvisí s rozpracováním aplikačních otázek systémového přístupu na dílčí problémy.* Patří k ní systémový výzkum v konkrétních oblastech vědění, v biologii, v politické ekonomii, v ekologii apod. Je představována matematicko-technickými disciplínami, jako jsou systémové inženýrství, systémová analýza, operační výzkum, teorie her, teorie rozhodování, teorie organizace atd. *Druhá se dotýká samého způsobu myšlení a vydává teorii systémů za světový názor.* Například A. Rappoport píše: „Obecná teorie systémů je světový názor nebo metodologie a nikoli teorie v tom smyslu, který je přikládán tomuto termínu ve vědě“ [Averjanov 1974].

Tato ideologická funkce přisuzovaná systémovým vědám tvoří hlavní omezení systémového přístupu prezentovaného většinou západních teoretiků. Kamenem úrazu je zde pokus „etablovat teorii celé společnosti pomocí představ a pojmů systémových věd“, jak výstižně konstatuje C. Warnkeová [Warnke 1976], tedy abstraktně, bez ohledu na konkrétní společenskou realitu. V této rovině se stává ústředním problémem vztah systémových věd k nejobecnější teorii, jakou představuje dialektický materialismus. Jakmile systémový přístup, systémová teorie sama o sobě, je vydávána za obecnou teorii vhodnou k pochopení, zkoumání a řízení komplexu společenských procesů, překračuje hranice svého speciálního oboru a dostává se do protikladu k dialektickému materialismu. Pro vypracování teorie řízení sociálních procesů v podmínkách rozvinuté socialis-

² Když A. Rappoport hovoří o koncepci velkých lidských organizací jako živých organismů, píše: „Onemocnění jednotlivců, obvykle ví, že je nemocný. Jak lze však rozvinout sociální vědomí, aby společnost také věděla, že je nemocná?“

³ Oficiální vládní místa západních zemí se po počátečním nadšení pro systémovou analýzu od ní

distancují. Jak uvádí O. Sulc, americké ministerstvo financí netrvá od roku 1971 na povinnosti zdůvodňovat dlouhodobé vládní projekty metodou PPBS (Planning, Programming, Budgeting System) a hledá nové komplexnější přístupy a odpovídající metody.

tické společnosti, jakož i pro praxi řízení je nezbytné využít všech pozitivních poznatků, jež systémové teorie přinesly, současně však modifikovat celý přístup i jednotlivé teorie na základě marxistické metodologie.

2. Charakteristika marxistického systémového přístupu

Vývoj společenské praxe dnes staví otázku aplikace systémového přístupu při řešení problematiky řízení společenských procesů. Definují-li teoretikové systémového inženýrství systém jako „soustavu lidí a strojů s cílovým chováním“ [Jenkins 1968], pak hlavní potíže v jejich přístupu způsobují používané metody, které jsou společenským systémům neadekvátní. V tomto přístupu jsou pak společenské systémy nazírány z abstraktních, zpravidla funkcionalistických pozic a jsou ignorovány sice skryté, ale obecné zákonitosti působící v reálných společenských procesech.

Na tento nedostatek respektování obecného upozorňoval již V. I. Lenin. „... Kdo se chápá dílčích otázek bez předběžného řešení obecných problémů, ten zcela určité bude na každém kroku stále na tyto problémy narážet aniž by si byl vědom na co vlastně naráží“ [Lenin 1958]. — To se samozřejmě nemůže změnit pouhým voláním po odstranění „zmatků“ a stížnostmi na „nepochopení“ manažerů. Nezbyvá nic jiného, než skutečně a důsledně uplatňovat systémový přístup, především v jeho základních principech.

Jedním z principů systémového přístupu je priorita celku a jeho cílů při řešení všech dílčích otázek. Respektovat prvenství celku nad částí v oblasti sociálních jevů znamená zkoumat každý dílčí jev v jeho sociální a třídní funkci a konfrontovat ho s funkčním vývojem celku. Systémový přístup tedy předpokládá, že se vychází z reality společensko-ekonomické formace jako celku, jenž výrazně modifikuje činnost a funkci všech komponent, což implikuje požadavek těsné návaznosti na teorii společnosti. Má-li být aplikace

systémového přístupu úspěšná, je nezbytné vycházet z reality dané *společensko-ekonomické formace*, což je však termín marxistický a buržoazní systémoví teoretikové jej buď neuznávají, nebo vůbec neznají. Jediná skutečně vědecká teorie společnosti, která objasňuje imanentní zákonitosti jejího vývoje, byla vypracována Marxem a má výrazné systémový charakter.⁴

Presvědčivě dokazuje, že společnost může být analyzována jen na základě odhalování skrytých, vnitřních zákonitostí. Jevová stránka a apriorní modely zaváděné „zvenčí“ mohou sloužit jen jako pomůcka k identifikaci skrytých zákonitostí. Marxistický systémový přístup je tedy přístupem komplexním, aplikace buržoazních teorií je nutno vždy v tomto smyslu modifikovat, což se týká i některých rozdílů v pojmech a chápání jejich obsahu.

Marxisté chápou systémový přístup v oblasti společenských procesů nikoli jako samostatnou univerzální metodologii, a tím méně jako světový názor, nýbrž jako rys dialektického zkoumání. Sama systémová představa dialektického materialismu spočívá především na analýze *konkrétní společnosti* a definici jejich systémových vlastností. Tím se podstatně liší od buržoazních koncepcí, které chápou společnost jen jako systém“ (kybernetický systém, obecně abstraktní systém atd.) a reálné společenské procesy využívají pouze k doložení *dílčího systémového aspektu*.

Na základě zásadních rozdílů v systémových přístupech buržoazních a marxistických teoretiků se zformovaly dva základní směry systémového hnutí, a to *marxistický systémový výzkum* a *buržoazní systémový výzkum* [Naumenko 1976]. To má svůj hluboký význam vzhledem k nezbytnosti stále širšího využívání technik a metodik systémového přístupu v procesu řízení výstavby rozvinuté socialistické společnosti.

3. Člověk v systému

Společnost je vlastně systémem společenských vztahů individuí na určitém stupni

⁴ Marxovu metodu, která tvoří základ zkoumání jakýchkoli reálných systémů, lze charakterizovat takto: 1. Marx zkoumal kapitalistickou společnost jako komplexní systém v mnohotvárnosti protikladných vazeb jeho elementů (subsystémů); 2. Odhaloval podstatu kapitalismu v procesu jeho vzniku, rozvoje a odumírání.

3. Charakterizoval rozvoj společensko-ekonomické formace jako dialektický proces kvantitativně kvalitativních přeměn, jehož hybnými silami jsou vnitřní protiklady a jenž probíhá po vzestupné spirále.

společenského vývoje a systémem činnosti těchto individuí v daných společenských vztazích. Vývoj společnosti je vlastně systémem společenského vývoje individuí, systémem, v němž se jednotlivci vyvíjejí tím, že rozvíjejí vzájemnou činnost v procesu společenské výroby materiálních statků, čímž nemění pouze okolní přírodu, ale také sebe sama.⁵

Systémová organizace společnosti, která je založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků a již jsou tedy vlastní třídní antagonistické protiklady, projevující se ostrou konkurencí mezi lidmi, se od základu liší od systémové organizace společnosti založené na společenském vlastnictví výrobních prostředků. V socialistické společnosti dominuje princip soudružské spolupráce mezi lidmi, projevující se v celospolečenské kooperaci a socialistickém soutěžení.

Principiální otázka systémového přístupu, otázka priority celků a jeho cílů, je spjata právě s tímto podstatným rozdílem mezi společensko-ekonomickými formacemi. Společnost nelze redukovat na organický systém; individua, lidé, nejsou pouze specializovanými buňkami. Podstatná je skutečnost, že člověk reflektuje svou existenci, myšlenkově projektuje svou činnost. Systémy skládající se z individuí, která mají vědomí, jsou však specifické, neboť vědomí je vždy formováno konkrétními, objektivními okolnostmi. Takovou prakticky zjevnou předmětnou objektivní okolností je společenská výrobní činnost. V praktické výrobní činnosti lidé realizují své cíle; cíl je výsledkem lidské pracovní činnosti. Je však výsledkem specifickým, který představuje jednak uskutečnění této pracovní činnosti, jednak je zároveň jejím předpokladem, což výstižně vyjádřil Marx na příkladu rozdílu mezi včelou a architektem. Lidské jednání je cílevědomé jednání, Marx a Lenin zdůrazňovali, že dějiny nejsou nic jiného než činnost individuí sledujících své cíle a své zájmy.

V kapitalistické společnosti je individuum podřízeno zákonitostem kapitalistické reprodukce, kapitalistické dělby práce, projevuje se zde odcizení pramenící ze

soukromého vlastnictví výrobních prostředků a třídně antagonistické rozdíly vyplývající z vykořisťování. Jednotlivá individua i mnohé subsystémy v kapitalistické společnosti nemohou považovat rozvoj celého systému za předpoklad své vlastní činnosti. Jinak řečeno, obecné zákonitosti a vlastnosti celého systému netvoří obsah cíle každého subsystému. Jde spíše o shluk dílčích, omezených, specifických cílů, namnoze protichůdných, což se koneckonců projevuje jako živelný rozvoj kapitalistické společnosti, silně omezující možnosti jejího cílevědomého řízení.

Taková společenská realita se může jevit jako „zmatek“. Každý zde jedná cílevědomě ve své skupině, třídě, v celku však jde o živelnost.

3.1. Člověk a výroba

Člověk není nikdy pouhým specializovaným prvkem v systému, ale prvkem, který na základě svých fyziologických a psychických vlastností dává společenskému systému jeho specifičnost.

Významnou charakteristikou člověka je jeho vědomí, schopnost reflexe skutečnosti a aktivního, vědomého zásahu do přírodní reality. Lidské vědomí je formováno objektivními okolnostmi. Takovou prakticky zjevnou a nejvýznamnější objektivní okolností je pracovní, výrobní činnost lidí.

Člověk jako individuum, jeho schopnosti, myšlení, jednání a cíle, životní způsob vůbec, jsou formovány jeho místem a úlohou ve společenském výrobním procesu.

V procesu látkové výměny s přírodou hrají významnou úlohu výrobní prostředky, které v současné etapě vědeckotechnického rozvoje představují složité, velké, mnohokomponentní systémy typu „člověk-stroj“. Socialismus zdědil od kapitalismu takovou dělbu práce, v níž v některých odvětvích a směrech doposud přežívá tendence využití člověka jako „specializovaného orgánu“ rozsáhlého strojového systému. Tím je reprodukován negativní vliv konkrétní dělby práce ve výrobě a pod-

⁵ „Ve výrobě působí lidé nejen na přírodu, nýbrž také na sebe navzájem. Vyrábějí jen tak, že spolupracují určitým způsobem a své práce navzájem

směňují. Aby vyráběli, vstupují do určitých vztahů a poměrů, za nichž se uskutečňuje jejich působení na přírodu, uskutečňuje se výroba“ [Marx 1950].

minky vzniku „profesionálního kretenuismu“, o němž psal Marx.

Postupné nahrazení pracovních funkcí člověka strojem, zahájené v období mechanizace, se v současné době projevuje ve vyšší formě — jako automatizace společenské výrobní i řídicí činnosti. Rozvoj automatizace je základním technickým předpokladem pro skutečné vyčlenění člověka mimo výrobní proces, a dokonce i mimo některé oblasti činnosti v procesu řízení. Člověk se může postavit mimo tyto procesy jako jejich kontrolor.

Pracovník takového typu však již nemůže být „neúplným dělníkem“, jeho kvalifikace nutně musí mít systémový charakter a předpokládá jednotu tří stránek práce — její společenskosti, vědeckosti a systémovosti. To znamená, že pracovník musí mít základní rysy všestranně rozvinuté osobnosti, která si osvojila vědecké poznatky a univerzálně se rozvíjí. Systém rozvoje vychází ze základního celkového cíle společnosti, jímž je „všestranný rozvoj člověka“, a představuje sociální problém systémového přístupu. Jde o systém rozvoje zaměřený na „univerzalizaci osobnosti“, o systémový přístup k hlavnímu úkolu komunismu — vytvoření společnosti, v níž všestranný rozvoj člověka je podmínkou všestranného rozvoje všech. V tom je zdroj základních rozdílů zásad sociální organizace v kapitalismu a v socialismu. Pod zorným úhlem obecných cílů je člověk v socialistické společnosti chápán jako osobnost, univerzální bytost, která i při plnění specializovaných funkcí a dílčích operací v systému společenské reprodukce musí mít určitý „přebytek informací“. Pro své jednání musí mít *sociální informace*, to znamená informace o stavu celého společenského systému. Je znám Leninův výrok o tom, že brána k úplnému komunismu bude otevřena tehdy, až každý pracující bude schopen řídit stát, každý pracující bude schopen jednat jako představitel celé společnosti, což samozřejmě znamená, že bude mít také odpovídající informace. Uvedený „maximalistický“ přístup k sociální informaci má zvláštní význam pro řešení otázek řízení v socialistické společnosti a v komunismu.

Takto vyzbrojený člověk již není „neúplným individuem“, ale univerzální bytostí.

Z tohoto hlediska je nutno nazírat otázky rozvoje aktivity a iniciativy pracujících, úkoly propagandy, politické informace apod. Univerzálnost individua je současně nezbytnou podmínkou pro dosažení *sociální sourodnosti společnosti*. Účast na společenské dělbě práce a způsob její realizace na všech stupních se významně podílejí na formování způsobu života každého člena společnosti. Osvobození člověka od specializované fyzické pracovní činnosti však na něj na druhé straně klade požadavek maximálního pochopení funkce integrovaného celku, osvojení si této celkové funkce; jinak každá informace ztrácí svoji hodnotu. To jsou hlavní důvody, proč otázky sběru, přenosu, uchování a zpracování informací, jakož i automatizace těchto procesů, mají tak velký význam při budování vyspělé socialistické a komunistické společnosti.

4. Komplexní a systémový přístup

Systém společenských vztahů v socialistické společnosti ovlivňuje způsoby, formy a prostředky všestranného rozvoje osobnosti jako základu rozvoje společnosti. Všechny sféry společenského života tvoří subsystémy celistvého souborného sociálního systému, který zajišťuje rozvoj člověka a všech pracujících v socialistické společnosti nejenom jako jedinců, kteří plní zvláštní specializované funkce, ale jako komplexních osobností v procesu politického, sociálního, ideologického a morálního rozvoje. Objevuje se zcela nový problém systémového přístupu, a to vztah systémovosti a komplexnosti.

Pojmy komplexní a systémový přístup jsou sice stejného druhu, nelze je však považovat za totožné. Komplexní znamená mnohostranný přístup k jevům, sledování mnoha různých faktorů, kvalitativně různých procesů a jevů. Mnohostrannost ovšem může být nejen dialektická, ale také eklektická (jako například teorie faktorů v buržoazní sociologii). Komplexní přístup ke společenským jevům se neredukuje na sledování jednoho, druhého, desátého atd. jevu. Marxistický, všestranný komplexní přístup předpokládá, že bude objasněna vnitřní souvislost, vnitřní subordinace, vzájemná podřízenost různých

ných faktorů, z nichž vyšleníme hlavní a druhotné. V základě komplexního přístupu stojí systémová představa, veškerá mnohost různých faktorů musí být chápána jako jednotný systém, v němž existuje hlavní, určující, vládnoucí vztah a vztah podřízený. Vzorem takového komplexně systémového přístupu ke společenským jevům je marxistické pojetí společensko-ekonomické formace. Leninovo pojetí vztahu ekonomiky a politiky, v němž je definována politika jako zobecnění ekonomiky, ukazuje na logiku systému různých přístupů v komplexním přístupu ke společnosti.

Komplexní přístup dnes předpokládá možnost, a dokonce nezbytnost řízení ve všech sférách lidské činnosti. Předpokládá možnost hodnocení jednoho a téhož jevu podle různých, předem dohodnutých kritérií. Tak například při řešení *technického úkolu*, což je typická činnost konstruktérů, projektantů a systémových inženýrů, je komplexní přístup realizován v několika úrovních a v několika liniích řešení.

První úroveň představuje *návrh různých variant* technických řešení. Na současné úrovni rozvoje techniky a technologie je výběr technických prostředků k realizaci technického úkolu relativně málo závislý na sociální problematice.

Druhá úroveň představuje *výběr varianty*, realizovaný podle nových, netechnických kritérií — například z hlediska vhodnosti technologie, podle ekonomických kritérií, a konečně i podle sociálních kritérií, jakými jsou sociální účelnost a sociální efektivnost. Konstruktér, který musí uvažovat ve všech uvedených rovinách, se tak dostává od technického modelování až k modelování sociálnímu. Zde se ovšem neobejde bez myšlení v dimenzích sociálních pojmů a představ a v dimenzích řízení sociálních procesů.

Řešení rozsáhlejšího úkolu musí pak probíhat paralelně v liniích technického řešení, personálního a kvalifikačního zabezpečení a uživatelské problematiky za neustálé koordinace všech linií. (Bližší viz [Kutta 1973]).

Souhrn kritérií je však nezbytné významově distancovat, vyčlenit hlavní, určující. Přitom v souhlase s principem dominance celku a jeho cílů, mohou být rozhodují-

cími určujícími kritérii jen kritéria sociálně politická, která jsou základem stranicového řízení společnosti a jsou dána vedoucí silou společnosti — komunistickou stranou.

Politika strany je koncentrovaným vyjádřením objektivních potřeb řízení systému na podkladě nejobecnějších a nejvyšších sociálně politických kritérií. Jsou to obecná, obecně systémová kritéria, která vyjadřují perspektivní úkoly a cíle naší socialistické společnosti a životní zájmy dělnické třídy. Socialistická společnost je uvědoměle řízená společnost, v níž společný sociální cíl určuje jednání každého podsystému a každého prvku v celku. To je podstata organického spojení systémového a komplexního přístupu.

5. Závěr

Využívání systémového přístupu při řešení otázek řízení sociálních procesů není možné opírat pouze o poznatky buržoazních systémových teoretiků. Ve shodě s požadavky KSSS a KSČ směřujícími k účelnému využívání komplexního systémového přístupu při řízení společnosti v období „spojování vymožeností vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialismu“ je nezbytné formovat a využívat marxistického systémového přístupu, v němž by byly integrovány všechny využitelné poznatky západních teoretiků. Tento přístup vychází z principu priority celku nad částí, opírá se o pojem „sociálně ekonomická formace“, „cíle formace“, jimiž je dána celostní charakteristika společenského systému, určující a modifikující činnost a hodnocení funkce všech subsystémů. Takto je překonávána systémová abstrakce buržoazních teoretiků a pojem systém dostává konkrétní třídní obsah.

Problém, který je spjat s možností řízení společnosti a společenských procesů, je vztah komplexního a systémového přístupu. Komplexní přístup vyžaduje objasnění vnitřních souvislostí sledovaných jevů v systému a vyjádření jejich hierarchie. Člověk v systému je chápán jako „konkrétní“ třídně determinované individuum, jehož vědomí a způsob života jsou formovány v objektivním materiálním procesu, jímž je společenská výrobní činnost. Ce-

lostní charakteristiky systému se transformují do požadavku formování nového, všestranně rozvinutého člověka především prostřednictvím změn místa a funkcí člověka ve společenském reprodukčním procesu, což je chápáno jako sociální problém systémového přístupu korespondující se základní složkou sociálních procesů, od níž se odvozují kritéria pro jejich řízení.

Literatura

- Ackoff, R.: *Science in the Systems Age: Beyond IE, OE and MS. Operation Research*, sv. 21 1973, č. 3.
- Averjanov, A. N.: *Kategorija „sistema“ v dialektičeskom materializme*, Moskva, Nauka 1974.
- Blauberg, I. V. — Judin, E. G.: *Stanovlenije i suščnost sistemnogo podchoda*, Moskva, Nauka 1973.
- Brežněv, L. I.: *Leninskim kurzom*, Moskva, Mysl' 1973.
- Jenkins, G. M.: *The Systems Approach*. Journal of System Engineering 1968, Vol. I, No. 1.
- Kutta, F. — Soukup, M. a kol.: *Řízení v období vědeckotechnické revoluce*, Praha, Svoboda 1973.
- Lenin, V. I.: *Spisy*. Sv. 15. Praha, SNPL 1958.
- Marx, K. — Engels, F.: *Vybrané spisy*, Praha, Svoboda 1950.
- Naumenko, L. K.: *Marxisticko-leninská metodologie systémového přístupu ke společenským jevům a řízení socialistické společnosti*, Praha, Odd. propagandy a agitace ÚV KSČ 1976.
- Rappoport, A.: *Modern System Theories. A Prospective for the Solution of Changes*. In: General Systems Vol. XV. 1970.
- Sborník: *Naučnyje i praktičeskije problemy bolšich sistem. Bolšije sistemy, teorija, metodologija, modelirovanije*, Moskva, Nauka 1971.
- Šulc, O.: *Současné přístupy k vyjádření komplexnosti vývojových procesů*, Praha, ÚFS ČSAV, Studijní materiál týmu č. 138, 1976.
- Warne, C.: *Abstraktní společnost*, Praha, ÚFS ČSAV 1976.

Резюме

Перница В.: Системный подход к управлению социальными процессами

Одним из методологических средств управления комплексом общества является системный подход. Его приложение к управлению социалистическим обществом не может, однако, строиться лишь на использовании знаний, накопленных буржуазными теоретиками, так как их системные взгляды закономерно наталкиваются на социальную реальность. Складывание марксистского системного подхода после-

довательно исходит из признания первенства целого перед частью, картина системы строится на анализе конкретного общества и опирается на понятие «общественно-экономическая формация».

Целостными характеристиками общественной системы признаются цели общественно-экономической формации, которые должны видоизменять деятельность и определять оценку функций всех подсистем. Системы, элементами которых являются люди — специфичны, ибо человек как индивид, его способности, мышление, деятельность и цели, его образ жизни в целом, формируется его положением и ролью в общественном процессе производства. Автоматизация производства и управления подчеркивает значение требования системного характера квалификации. Человек, занимающий место вне непосредственного процесса производства, в качестве контролера над ним, должен обладать основными чертами универсальной личности. Проблема «всестороннего развития человека» есть социальная проблема системного подхода.

Отношение комплексного и системного подхода связано с возможностью управления общественными процессами. Комплексный подход требует объяснения внутренних связей и закономерностей явлений на основании анализа конкретного общества и происходящих в нем процессов. Множество разных факторов должно рассматриваться как единая система, в которой существует основное, определяющее отношение и подчиненные отношения. Из преобладания целого и его целей вытекает значение социально-политических критериев для управления обществом как целым и отдельными подсистемами.

Summary

Pernica V.: The System Approach and the Control of Social Processes

The system approach represents one of the methodological aids in controlling the complex of society. Of course, its application in the control of socialist society cannot be developed only on the basis of the knowledge gained by bourgeois system theoreticians whose system notions lawfully strike against social reality. The formation of the Marxist system approach consequentially builds on the priority of the whole over the parts; the system conception is based on the analysis of concrete society, its underlying conception being that of the "socio-economic formation".

The goals of the socio-economic formation, necessarily aimed at modifying the activity and determining the evaluation of the function of all subsystems, are held for the integral characteristics of the social system. Systems having people as their components are specific, due to the fact that man as an individual, his abilities, thinking, activities

and goals, and, in general, his way of life are formed by his position and role in the social production process. The automation of production and managerial activities draws attention to the claimed system character of qualification. Man who takes his stand beside the immediate production process as its controller must necessarily have the basic characteristics of a universal personality. The problem of an "all-round development of man" is a social problem of the system approach.

The relation between the complex and the system approach is connected with the pos-

sibility to control social processes. The complex approach necessitates the elucidation of internal implications and laws of phenomena on the basis of the analysis of a concrete society and the processes taking place within it; the multitude of various factors must be conceived as a uniform system involving the leading, determining relation and subordinate relations. The dominance of the whole and of its goals contributes to enhancing the importance of sociopolitical criteria in controlling society as a whole as well as individual subsystems.